

Substantiva tvořená ze sloves (mutační typy a transpoziční typy)

- slovotvorné typy a třídy deverbálních substantiv kategorie mutace (jména činitelská, prostředků / nástrojů, výsledků dějů, názvy míst od sloves)
- slovotvorné typy a třídy deverbálních substantiv kategorie transpozice (jména dějů)
- jak odlišit název děje (transpozici) od (výsledku děje, místa děje, prostředku děje ... (mutaci)
- deverbativum od slovesného kmene (stem-derivation)
- deverbativum od slovesného tvaru
- deverbativum od slovesného kořene (root-derivation)

Úkoly:

1. Jména osob tvořená od sloves (činitelská) se v češtině tvoří různými prostředky. Podle toho rozlišujeme slovotvorné typy činitelských jmen typ *-tel*: *učitel*, typ *-č*: *hasič*, typ *-ce*: *soudce*, typ *-l*: *kutil*, typ *-ant*: *reprezentant*, typ *-ec*: *rytec* atd.

Pozorujte seznam substantiv, pro která platí, že končí na *-tel*.

Která nepatří mezi činitelská jména?

Existuje nějaké formální pravidlo, které lze pro jejich vyřazení aplikovat?

Pokud ano, lze pro takové pravidlo formulovat lingvistické zdůvodnění?

přítel	22553,00
ředitel	19871,00
postel	17761,00
obyvatel	15854,00
majitel	14777,00
učitel	11691,00
kostel	11497,00
uživatel	11206,00
hotel	11072,00
spisovatel	6446,00
nepřítel	6284,00
podnikatel	6024,00
velitel	5683,00
představitel	5465,00
dodavatel	5024,00
zaměstnavatel	4246,00
zastupitel	3700,00
pytel	3433,00
pachatel	3331,00
zakladatel	2941,00
pořadatel	2851,00

provozovatel	2806,00
kotel	2762,00
skladatel	2689,00
ukazatel	2295,00
spotřebitel	2181,00
vyšetřovatel	2168,00
nositel	2157,00
činitel	1879,00
pozorovatel	1826,00

2. Mezi činitelská jména se v popisech české utvořené slovní zásoby řadí slovotvorný typ *-ec*.

Pozorujte substantiva končící na *-ec* a analyzujte je. Vyberte ta, která nespadají do kategorie substantiv tvořených ze sloves, všimněte si sporných případů a hledejte vysvětlení, proč jsou sporné.

1	konec	50450,00
2	otec	38344,00
3	obec	22537,00
4	rámec	21881,00
5	zaměstnanec	13937,00
6	chlapec	13439,00
7	herec	9740,00
8	jedinec	8105,00
9	vědec	8064,00
10	Němec	7866,00
11	prosinec	7830,00
12	červenec	7616,00
13	umělec	6789,00
14	kopec	6318,00
15	poslanec	6037,00
16	cizinec	5049,00
17	Liberec	4857,00
18	Hradec	4554,00
19	koberec	4315,00
20	tanec	4225,00
21	řetězec	3558,00
22	sportovec	3530,00
23	jezdec	3424,00
24	palec	3250,00
25	milenec	3024,00
26	jednotlivec	3018,00
27	střelec	2968,00
28	příznivec	2848,00
29	vzorec	2702,00
30	hrnec	2441,00

3. Kategorii názvů dějů tvoří substantiva odvozená ze sloves, která v rámci transpoziciční kategorie označují substantivně význam děje pojmenovaného základovým slovesem.

V češtině je paradigmatickým (neomezeně produktivním) odvozovacím prostředkem názvů dějů sufix *(n)/(t)-í*, kterým se tvoří substantiva od základu shodného s tvarem pasivního přičestí.

Jak je distribuována tvarová koncovka *-n/-t* v rámci systému slovesné flexe?

Je tato distribuce zachována i v případě transpozice dějových jmen?

Existují variantní případy?

Pozorujte následující seznam substantiv neuter na *-tí*. Která substantiva nejsou dějovými jmény hledaného typu?

století	31278,00
rozhodnutí	14754,00
napětí	11804,00
použití	10432,00
využití	10212,00
hnutí	6932,00
pojetí	4531,00
desetiletí	4001,00
pití	3504,00
přijetí	3237,00
čtvrtletí	2018,00
bytí	1956,00
přežití	1941,00
užití	1595,00
rozpětí	1559,00
tisíciletí	1548,00
objetí	1447,00
soužití	1407,00
stárnutí	1391,00
ponětí	1320,00
převzetí	1160,00
zajetí	1152,00
odmítnutí	1132,00
klepnutí	1055,00
pololetí	968,00
zneužití	949,00
poskytnutí	918,00
pokrytí	881,00
zákoutí	874,00
spiknutí	797,00
mytí	769,00
odnětí	757,00

Domníváte se, že slova, která končí na *letí* jsou nutně kompozita se druhým členem od kořene let- (léto, léta)?

Existuje formální pravidlo, které by zajistilo odstranění substantiva *zákoutí* ze seznamu kandidátů na dějová jména na *tí*?

Všimli jste si, jaký je rozdíl tvoření dějových jmen od sloves *při-jmout* a *po-jmout*?

Znáte adverbium *vzápětí*? Jedná se o příslovečnou spřežku *v_zápětí*? Mohlo by se jednat o spřežku tvořenou z dějového substantiva?

1	století	31278,00
2	desetiletí	4001,00
3	čtvrtletí	2018,00
4	tisíciletí	1548,00
5	pololetí	968,00
6	prokletí	607,00
7	půlstoletí	284,00
8	čtvrtstoletí	250,00
9	mletí	108,00
10	dvacetiletí	81,00
11	zakletí	42,00
12	pletí	18,00
13	rozemletí	12,00
14	semletí	10,00
15	třicetiletí	9,00
16	pětiletí	9,00
17	padesátiletí	9,00
18	čtyřicetiletí	8,00
19	podletí	6,00
20	pěťadvacetiletí	5,00
21	podemletí	5,00
22	půltisíciletí	4,00
23	desetitísíciletí	4,00
24	vymletí	2,00
25	vypletí	1,00
26	umletí	1,00
27	pomletí	1,00
28	statisíciletí	1,00
29	kletí	1,00

4. Dějová jména se v češtině tvoří sufixem *-ot*: *šepot*. Na základě pozorování seznamu substantiv na *ot* se pokuste pojmenovat společné vlastnosti sloves, od nichž se dějová jména tvoří popsaným způsobem.

život	96721,00
plot	4236,00
pot	3161,00
hrot	1330,00
robot	1091,00
pilot	1033,00
bankrot	969,00

šepot	732,00
klenot	731,00
rachot	690,00
skot	641,00
spot	514,00
slot	509,00
hukot	502,00
Peugeot	409,00
šrot	398,00
štěkot	363,00
jásot	338,00
tlukot	338,00
piškot	315,00
kompot	272,00
Margot	264,00
jekot	258,00
peugeot	249,00
bojkot	246,00
klapot	228,00
trikot	217,00
bonmot	215,00
Synot	199,00
pískot	199,00
praskot	198,00
dusot	190,00

5. Typ *-dlo* zahrnuje převážně desubstantivní názvy prostředků. Jak byste vysvětlili fundaci/motivaci substantiva *trdlo*?

Existují i jiná slova tvořená ze sloves příponou *-dlo*, která bychom mohli řadit k názvům osob?

Jaká je etymologie substantiv *hrdlo, sádlo, bidlo, zrcadlo, madlo, pádlo, sádlo, kormidlo*?

6. Názvy prostředků mohou být jak maskulina na *-č* (*lapač, tlumič, ...*), tak feminina na *-čka*, v jejichž struktuře lze pozorovat segment *-č-* (*žvýkačka, žehlička, pračka, myčka, ...*), který někteří autoři spojují se sufixem *-č* u maskulin stejné kategorie (jména prostředků), jiní uvádějí možnou fundaci účelovými adjektivy na *-cí* (*žvýk-a-c-í guma → žvýk-a-č-ka*). „

Homonymní zakončení má ovšem i řada slov, která do uvedené kategorie nepatří. Na základě pozorování seznamu substantiv, která končí na řetězec *čka* popiš slovtvorné kategorie a typy.

značka	13301,00
babička	9144,00
kočka	8287,00
špička	6051,00
herečka	5057,00
holička	4562,00
písnička	4285,00

hračka	3740,00
ulička	3520,00
zpěvačka	3496,00
lavička	3458,00
příčka	3395,00
svíčka	3271,00
pobočka	3144,00
jednička	3140,00
sklenička	3020,00
krabička	2858,00
omáčka	2543,00
lžička	2457,00
zátáčka	2429,00
půjčka	2128,00
hlavička	1972,00
kulička	1934,00
horečka	1883,00
tečka	1868,00
smyčka	1830,00
čočka	1690,00
sedačka	1617,00
čtečka	1416,00
sestřička	1369,00
ručička	1253,00
lednička	1244,00
hráčka	1237,00
příručka	1218,00

6. Uveď kontexty, v nichž se dějová jména transponovaná ze sloves významově specifikují a označují výsledek děje, místo děje, popřípadě nabývají dalších významů a lze je v důsledku toho interpretovat jakožto mutační deriváty.

řešení	24959,00
zařízení	20216,00
vedení	18313,00
řízení	17057,00
rozhodnutí	14754,00
jednání	14494,00
umění	13799,00
chování	13481,00
napětí	11804,00
utkáni	11316,00
použití	10432,00
využití	10212,00
setkání	9679,00
oddělení	9345,00
spojení	8787,00
opatření	8573,00

postavení	7466,00
srovnání	7389,00
vězení	7263,00
hodnocení	7217,00
oblečení	7170,00
hnutí	6932,00
přání	6851,00
působení	6698,00
vzdělávání	6615,00
provedení	6551,00
zvýšení	6302,00
sdružení	6292,00
vydání	6255,00
onemocnění	6202,00
představení	6151,00